

O stave slovenskej štátnej ochrany prírody

V dôsledku udalostí v Tatrách (Tichá a Kôprová dolina), v súvislosti s reorganizáciou Štátnej ochrany prírody (a následným odvolávaním riaditeľov správ národných parkov a chránených krajinných oblastí) a nespokojnosťou jej zamestnancov s vedením je pravdepodobné, že mnohí občania Slovenska uvažujú nad tým, čo sa to v tej ochrane prírody deje. Myslím si, že pred kulisou medializovaných sporov a rozporuplných vyjadrení je dobré na stav slovenskej štátnej ochrany prírody poukázať. Je jasné, že to bude subjektívny pohľad, ospravedlnením nech mi je fakt, že v štátnej ochrane prírody pracujem už viac ako 15 rokov, na druhej strane vďaka tomu a vďaka rôznym projektom som mal možnosť vidieť mnohé chránené územia nielen v Európe, čo mi umožňuje porovnávať.

Nie je možné v rozsahu tohto textu podrobne analyzovať systémy spravovania chránených území, v detailoch sa rôznia. Dôležitým faktom však je, že spravovanie národných parkov ako aj iných typov území (CHKO, prírodné parky) sa v celej Európe viac-menej ustálilo na systémoch, ktoré v ochrane prírody môžeme označiť za štandardné. Aké sú to teda **štandardy** a ako v nich vyznieva Slovensko? Tak teda aspoň stručne, v náznakoch a na niektorých príkladoch.

Zásadným princípom v zahraničí je **správa pozemkov** a priame riadenie ich využívania. Na Slovensku to tak nie je, správy chránených území nie sú ich skutočnými správcami a problémom často je aj vysporiadanie pozemku pod panelom náučného chodníka (!). Mnohé európske krajiny riešili problém správy pozemkov postupným a cieleným procesom ich výmeny alebo výkupu od neštátnych vlastníkov [čerstvým príkladom nech sú národné parky Maďarska], u nás napriek ponuke nebol schopný štát vykúpiť ani pozemky v cennej rezervácii v Demänovskej doline (!), chránenej od roku 1927. Samozrejماً (najmä v národných parkoch) je **integrovaná starostlivosť o prírodné zdroje**, teda stav, kedy územie spravuje len jedna zodpovedná organizácia. Znamená to spojenie najmä lešnickej a ochranárskej činnosti pod jednu strechu. Toto zvládli nielen mnohé európske krajiny, ale aj všetky transformujúce krajiny okolo Slovenska, Bulharsko a v poslednom období dokonca aj Rumunsko. Práve z neriešenia tejto skutočnosti vyplýva väčšina problémov slovenskej ochrany prírody. Pri tomto spôsobe riadenia chráneného územia sa všetko dohodne a vydiskutuje v jednej organizácii. Odpadá napríklad nekonečné dohadovanie sa na úradoch (čo v konečnom dôsledku šetrí čas aj peniaze daňových poplatníkov). Starostlivosť o chránené územie nie je náhodná, pravidlom je **plánovanie na dlhšie časové obdobie** (spravidla 10 rokov) na základe podrobnej odbornej analýzy stavu území, rastlinných a živočíšnych druhov a biotopov a socioekonomických faktorov. Je úplnou samozrejmosťou, že správy pri tom spolupracujú s vedeckými inštitúciami, mimovládnyimi organizáciami, obcami, vlastníkmi a užívateľmi. Nástrojmi takéhoto riadenia sú **programy starostlivosti**, obsahujúce spravidla aj funkčnú **zonáciu** územia. Je dôležité povedať, že opatrenia programov starostlivosti sledujú len potreby chráneného územia a zlepšovanie jeho stavu. Nadradenosť ochrany prírody nad ekonomické záujmy síce deklaruje Slovensko v zákone o ochrane prírody a krajiny, prax je však úplne odlišná. V súčasnosti na Slovensku nemá funkčný (a finančne zabezpečený) program starostlivosti ani jedno veľkoplošné chránené územie (!). Správy chránených území sú v zahraničí spravidla **odborne nezávislé samostatné jednotky**. S (prirodzenou) povinnosťou dodržiavať legislatívu sú tak nositeľom kontinuity ochrany prírody v regióne. Slovensko žiaľ išlo opačnou cestou: namiesto zjednodušenia štruktúry sa ŠOP SR v roku 2007 prebudovala z organizácie s dvojstupňovým na neprehľadnú spleť centier a správ s trojstupňovým riadením. V krajinách, kde to myslia s ochranou prírody naozaj vážne sú správy chránených území samostatné právne subjekty s jednoznačne definovanou zodpovednosťou za stav územia a jeho riadenie. Na záver treba uviesť **ekonomické zabezpečenie** starostlivosti o chránené územia. Okrem štátnych rozpočtových prostriedkov, rôznych projektových zdrojov sú vo väčšine európskych chránených území významným príjmom zisky z cestovného ruchu (ten sa prirodzene a logicky viaže na chránené územia, však sú zároveň atraktívnymi územiami) a z vlastnej činnosti správy územia, ktoré sa okamžite použijú naspäť v území. Je

napríklad možné predať drevo, vyrúbané v záujme a v rámci starostlivosti o biotopy. Na Slovensku však bol napríklad príjem zo vstupného dlhodobým príjmom štátneho rozpočtu, novšie príjmom Environmentálneho fondu. Je ťažké si predstaviť jednoduchý návrat týchto prostriedkov späť do konkrétneho chráneného územia. Štandardné chránené územia vo svete sa venujú manažmentu návštevnosti, vytvárajú podmienky, aby nie zákazky ale infraštruktúra usmerňovali pohyb návštevníkov a sami túto infraštruktúru aj budujú a udržiavajú.

Čitateľ už asi tuší, že Slovensko na tom nie je nejako ružovo, že štandardy bežné v ostatnej Európe napĺňa len s ťažkosťami. Dovolím si však na tomto mieste krátke odbočenie poukázaním na dve osobné skúsenosti zo zahraničia.

Skúsenosť prvá. V rokoch 1993 a 1994 som pôsobil v česko-slovenskom tíme expertov, ktorí na pozvanie slovenskej strany zabezpečovali prírodovednú dokumentáciu pohoria Kočevski Rog. Slovinci tu chceli na území síce využívanom (lesné hospodárstvo), avšak s mimoriadne zachovanými lesmi (prevažne jedľové bučiny na vápencovom podklade) vyhlásiť národný park. Pocit z tých lesov vo mne dlho rezonoval: intenzívne sa tu (výberkovo) hospodárilo, pričom pri bežnom (turistickom) pohľade to ani nebolo vidieť. V roku 2005 som sa do tohto dinárskeho pohoria s kolegami vrátil. [Pre NP Muránska planina chystáme program starostlivosti so zonáciou a preto sme sa v stanovištne podobnom území chceli poučiť]. Sprevádzal nás miestny lesník, ktorý s hrdosťou ukazoval porasty s výberkovým hospodárením, chválil sa krásnymi jedľami. Na planine ukazoval a hovoril: „*V týchto porastoch sme sa rozhodli nehospodáriť a nezasahovať*“. Na otázku, čo ich k tomu viedlo, jednoducho a samozrejme odpovedal: „*Vedci z Ljubljany tu zistili významné populácie plchov*“. Podobne spontánne reagujú na nálezy brlohov medved'ov, hniezda dravcov a iné skutočnosti.

Skúsenosť druhá. Spessart je malé mestečko v severozápadnom Bavorsku. Sídli tu zároveň aj správa miestnych štátnych lesov. Minulý rok nás tu v rámci odbornej exkurzie sprevádzal starší, múdry lesník, vedúci lesnej správy. Hovoril o spôsobe ťažby v bukových porastoch s predĺženou rubnou aj obnovnou dobou, opisoval ciele stínky. Územie je deklarovanou lokalitou sústavy NATURA 2000, pričom sprievodca zdôrazňoval že nemajú žiaden problém s naplnením ducha smernice Európskej únie. Stačil jednoduchý pohľad do porastu: v lese sa hospodárilo ale pri bežnom pohľade laika sa dal nadobudnúť dojem, že ide o nedotknutý prales. Sprievodca sa pochválil dlhodobou aplikovanou koncepciou biotopových stromov (staré stromy, stromy veľkých rozmerov, stromy s hniezdami vtákov, stromy vzácných druhov alebo inak výnimočné stromy), ktoré vyhľadávajú a nikdy neťažia. V poraste s nádhernými dubmi stručne, až lakonicky hovoril: „*Nedávno sme sa rozhodli v týchto porastoch vôbec nezasahovať. Zriadili sme prísnu rezerváciu. Chceme tieto duby zachovať aj pre generácie po nás.*“

Prečo o tomto píšem? Však malo ísť o úvahu o stave slovenskej štátnej ochrany prírody. Uvedené príklady [sú výrazne zjednodušené ale nechcem čitateľov zaťažovať prílišnou odbornosťou a detailmi] sú možno výnimočné ale určite nie sú v Európe ojedinelé. Podstatným je fakt, že na mnohých miestach existujú *nechránené územia* s takou starostlivosťou, ktorú na Slovensku v dôsledku vyššie naznačených problémov nie je možné zabezpečiť ani v územiach chránených! To čo správca v Kočevje alebo v Spessarte úplne spontánne a dobrovoľne realizuje v nechránenom území, je samozrejmosťou vo väčšine chránených oblastí v Európe (vrátane transformujúcich sa krajín ako sú Česká republika, Maďarsko, Poľsko, ale aj Bulharsko a ďalšie balkánske krajiny) ale utópiou na Slovensku. Tento fakt je zarmucujúci!

V roku 2005 sa Štátna ochrana prírody Slovenskej republiky so sídlom v Banskej Bystrici nachádzala v nepriaznivom stave. Dlhodobou neobsadené miesto riaditeľa spôsobovalo mnohé organizačné problémy, organizácia plnohodnotne nežila. Preto sme sa na vymenovanie Ing. Jána Mizeráka do funkcie generálneho riaditeľa ŠOP SR mnohí dívali s pozitívnymi očakávaniami.

Predpokladalo sa, že si organizácia po období neistoty a personálnych zmien vydýchne a začne sa venovať svojmu ďalšiemu rozvoju a predovšetkým svojej zásadnej úlohe, ktorou na základe verejnej objednávky je ochrana slovenskej prírody. Bolo by naivné myslieť si, že naznačené problémy je možné vyriešiť hneď (samozrejme s pomocou vedenia rezortu a samotných pracovníkov štátnej ochrany prírody). Bolo však možné začať alebo sa aspoň o to pokúsiť. Po zmenách vo vedení ŠOP SR a najmä po výmene vlády sa očakávala výrazná zmena (ľavicovo orientovaná vláda je zvyčajne viac naklonená financovaniu ekologických a ochranárskych aktivít z verejných zdrojov). Očakávalo sa, že nové vedenie štátnej ochrany prírody sa pokúsi nasmerovať organizáciu k riadeniu a spravovaniu chránených území využitím postupov a systémovými krokmi štandardnými vo väčšine krajín Európy. Oprávnené sa čakalo naplnenie aspoň časti opatrení, prezentovaných napríklad aj v Koncepcii ochrany prírody Slovenska.

Hneď na začiatku si dovoľím konštatovať, že sa neudialo nič. Teda aspoň sa nepodnikli žiadne kroky, smerujúce slovenskú štátnu ochranu prírody k európskym štandardom. Nový riaditeľ ŠOP SR síce na začiatku definoval profesionalitu ochranárskej práce [„myslí (sa tým) hlavne vypracovávanie odborných stanovísk a koncepčných materiálov na základe spoľahlivo zisteného stavu vecí, relevantných odborných podkladov a v zmysle platných zákonov SR. Profesionalita je okrem iného aj dodržiavanie inštančného postupu a vzájomnej informovanosti o problémoch pri plnení úloh...“] alebo charakterizoval jej „výstupy zo ŠOP SR“ tak, aby „definovali záujmy ochrany prírody a krajiny na základe profesionality, nezávislosti a nestrannosti“. Nič viac. Na poradách riaditeľov národných parkov a CHKO sme sa naopak dozvedali veľa o zábehu nových motorových vozidiel, akceptovali sme informáciu, že „už nebudeme kupovať autá bez klimatizácie“ a že „budeme mať nové uniformy z kvalitnej a nekrčivej talianskej látky s nezameniteľným dizajnom“. Nič však o vyššie uvedených štandardoch. Jediným veľkým opatrením bola organizačná zmena a zriadenie regionálnych centier ochrany prírody, o jej nezmyselnosti som sa už zmienil. Márne sa snažím (v snahe o objektívnosť) spomenúť si na nejakú činnosť a kroky nového vedenia ŠOP SR, ktoré by som mohol označiť za prospešné prírode. Aj deklarovaná zásada nezávislosti a nestrannosti bola onedlho negovaná vyjadrením samotného generálneho riaditeľa na seminári pred podnikateľmi v cestovnom ruchu: „Organizačne je ŠOP SR nastavená takým spôsobom, aby ústredie ŠOP fungovalo ako odvolací orgán v prvostupňových stanoviskách, ktoré vydávajú jednotlivé správy. Nie je to [...] štandardný postup [...] ale potrebovali sme to takto urobiť, pretože podľa predchádzajúcej štruktúry nebolo možné ovplyvniť stanoviská jednotlivých správ aj napriek tomu, že nemuseli byť vždy správne“. Nestačí naša zodpovednosť za legislatívne správne stanoviská, zodpovednosť úradov, pre ktoré vypracovávame stanoviská a možnosti opravných prostriedkov v rukách investorov, vlastníkov, užívateľov a ďalších partnerov?

Chcem ubezpečiť, že tento text nie je osobným útokom na riaditeľa ŠOP SR. Je však vyjadrením môjho názoru, vyjadrením znepokojenia občana tejto krajiny s vývojom a stavom vecí a hlavne (možno sebavedomým ale zodpovedným) vyjadrením skúseností získaných za roky, ktoré som slovenskej (štátnej) ochrane prírody venoval. Výsledky mojej činnosti a činnosti mojich spolupracovníkov je možné si kedykoľvek overiť. Žiaľ moja (naša) práca a skúsenosti, ponúkaná opakovane vedeniu ŠOP SR, je odmietaná a preto nemôžem zostať ticho. Slovensko ešte nie je štandardnou demokratickou krajinou. Ani v ochrane prírody.

Marcel Uhrin
poverený riaditeľ Správy NP Muránska planina